

УДК 347.97/.99

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.117>

КОРУПЦІЯ ЯК ФАКТОР ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Хотинська-Нор О.З.,*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри юстиції ННІ права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка***Саленко О.В.,***кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції ННІ права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Хотинська-Нор О.З., Саленко О.В. Кору́пція як фактор делегітимації судової влади.

У статті розглянуто феномен судової корупції як чинник, що негативно впливає на легітимність судової влади, в основі якої лежить довіра населення до суду та судового захисту.

Констатовано, що боротьба з корупцією у судовій владі є загальносвітовою тенденцією, про що свідчать численні міжнародні документи. В них, зокрема, наголошується на пріоритетності викорінення судової корупції, оскільки вона підриває верховенство права, що є наріжним каменем плюралістичної демократії, ставить під сумнів рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд, підриває легітимність всіх органів державної влади. Судова корупція стоїть на заваді сталому функціонуванню правової держави.

Відзначено, що корупція дискредитує будь-який владний інститут, а щодо судової влади, то вона нівелює її базову цінність – віру людини у справедливість суду, справедливість судового процесу та судового рішення. Вона не просто підриває довіру до судової влади, негативно впливаючи на її авторитет. Судова корупція спричиняє соціальне розшарування, викликаючи гострі негативні реакції в суспільстві стосовно професійної спільноти суддів.

На підставі аналізу наукових джерел зроблено висновок про відсутність уніфікованих підходів до визначення судової корупції чи стандартизованого розуміння її проявів. Водночас, на думку авторів, пріоритетом для досліджень мають бути питання праксеологічного спрямування: причини судової корупції, її типові прояви, наслідки, заходи протидії та боротьби.

У підсумку зазначено, що відзначаючись специфікою та характером особливої небезпеки для сталого функціонування держави, судова корупція має безліч проявів (хабарництво, вимагання, кумівство тощо) і причин (структурних, еконо-

мічних, політичних, соціальних, особистих). Тому всі дослідники солідарні у питанні необхідності послідовної та комплексної політики протидії та боротьби з судовою корупцією. В її реалізації повинні бути задіяні всі три ключові суб'єкти: держава, суспільство та судова система, від дій яких залежить легітимність судової влади в державі.

Ключові слова: суд, судова влада, судова корупція, легітимність судової влади, довіра до судової влади, делегітимація, правосуддя, справедливість.

Khotynska-Nor O.Z., Salenko O.V. Corruption as a factor in the delegitimization of justice.

The article examines the phenomenon of judicial corruption as a factor that negatively affects the legitimacy of the judiciary, which is based on the public's trust in the court and judicial protection.

It was established that the fight against corruption in the judiciary is a global trend, as evidenced by numerous international documents. They, in particular, emphasize the priority of eradicating judicial corruption, as it undermines the rule of law, which is the cornerstone of pluralistic democracy, calls into question equality before the law and the right to a fair trial, and undermines the legitimacy of all state authorities. Judicial corruption stands in the way of the stable functioning of the rule of law.

It was noted that corruption discredits any power institution, and as for the judiciary, it destroys its basic value - a person's faith in the justice of the court, the justice of the court process and the court decision. It not only undermines trust in the judiciary, negatively affecting its authority. Judicial corruption causes social stratification, causing sharp negative reactions in society in relation to the professional community of judges.

Based on the analysis of scientific sources, it was concluded that there are no unified approaches to

the definition of judicial corruption or a standardized understanding of its manifestations. At the same time, according to the authors, the priority for research should be issues of praxeological direction: the causes of judicial corruption, its typical manifestations, consequences, measures of counteraction and struggle.

In conclusion, it is stated that judicial corruption, characterized by the specificity and nature of a special danger for the stable functioning of the state, has many manifestations (bribery, extortion, nepotism, etc.) and reasons (structural, economic, political, social, personal). Therefore, all researchers are united in the issue of the need for a consistent and comprehensive policy of countering and fighting judicial corruption. All three key subjects must be involved in its implementation: the state, society and the judicial system, whose actions depend on the legitimacy of the judiciary in the state.

Key words: court, judicial power, judicial corruption, legitimacy of judicial power, trust in judicial power, delegitimization, justice.

Постановка проблеми. Тривалий час в Україні докладається чимало зусиль в напрямі боротьби з корупцією, яка є системною проблемою, що пронизує всі сфери державної діяльності. Свідченням цього є масив національного законодавства та створення інфраструктури антикорупційних органів. У рейтингу Transparency International «Індекс сприйняття корупції у світі – 2022» Україна посіла 116 місце серед 180 країн [1], піднявшись на 6 пунктів порівняно з 2021 роком. Певний прогрес у цій сфері був відмічений також Єврокомісією у її ключових висновках щодо переговорів про вступ України до ЄС з акцентом на реалізації нових законодавчих, стратегічних та інституційних вдосколень, включно з ухваленням національної стратегії боротьби з корупцією, що супроводжується комплексною державною програмою її реалізації. Утім, цей напрям для нашої держави і надалі залишається стратегічним з огляду на існування стійкого взаємозв'язку корупції та боротьби з нею і легітимністю публічної влади, в основі якої є твердження, що «будь-яка політична система мусить заробити дорогоцінну репутацію через організацію належного управління та демонстрацію функціональної ефективності» [2, с.8]. У наукових дослідженнях саме корупція називається найбільш яскравою ознакою нелегітимності влади [3, с.129], що спричиняє неефективність її дій і рішень.

Наведене повною мірою стосується і сфери судової влади, яка є невід'ємною складовою державної сфери, сегментація (розподіл) якої є необхідною умовою існування та розвитку демократичної правової держави. Як слушно з цього

приводу зауважується в науковій літературі, «гарантіями ефективності судової влади є суспільна довіра та повага до неї, що складають основу легітимності. Відтак, саме легітимність судової влади зумовлює її ефективне функціонування та реалізацію функцій правосуддя та судового контролю за іншими гілками влади. Легітимність ідентифікує її як автономну сферу державної влади...» [4].

Заходи боротьби з корупцією у судовій владі носять комплексний характер, передбачаючи як «позитивний» (забезпечення належного рівня суддівської винагороди), так і «негативний» (посилення всіх видів відповідальності) вплив на суддівський корпус. Однак, гучні корупційні скандали з топ-представниками судової влади, якими запам'ятався 2023 рік, продемонстрували, що ані превенції, ані покарання не є достатніми стимулами для представників суддівської спільноти протистояти спокусам і залишатися вірними даній присязі. У науковому ж вимірі очевидною стала потреба подальшого дослідження корупції як чинника делегітимації судової влади, що призводить до її кризи.

Метою статті є дослідити корупцію як фактор, що впливає на легітимність судової влади, спричиняючи кризу суспільної довіри до неї та дестабілізацію у функціонуванні.

Виклад основного матеріалу. Боротьба з корупцією у судовій владі є загальносвітовою тенденцією, про що свідчать не лише численні наукові дослідження, а й відносно «свіжий» Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів «Про запобігання корупції серед суддів» (КРЕС; Висновок КРЕС № 21). Зокрема, у ньому наголошено, що корупція серед суддів є однією з основних загроз суспільству та функціонуванню демократичної держави; що корупція перешкоджає довірі громадськості до судової системи, а отже, і до всієї політичної системи; що судді є відповідальними за виявлення корупції та реагування на неї, а також нагляд за поведінкою суддів [5].

Парламентська асамблея Ради Європи зауважує про пріоритетність викорінення корупції саме в судовій системі. Корумпованість судової системи підриває верховенство права, що є наріжним каменем плюралістичної демократії, ставить під сумнів рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд, підриває легітимність всіх органів державної влади. З корупцією як явищем варто боротися, викорінюючи її, особливо в судах. Саме на них покладена відповідальність за однакове й ефективне покарання всіх корумпованих осіб і за захист тих, хто «здіймає тривогу», оскільки саме вони необхідні для ефективного усунення всіх форм корупції. Наявність незаплямованої незалежної системи правосуддя сприяє формуванню такого політич-

ного клімату, у якому корупція й кумівство зустрічаються рідше, оскільки це пов'язано з небезпекою для всіх, хто до них причетний [6].

Жодне з наведених тверджень не викликає сумнівів, адже корупція дискредитує будь-який владний інститут, а щодо судової влади, то вона нівелює її базову цінність – віру людини у справедливість суду, справедливість судового процесу та судового рішення. Вона не просто підриває довіру до судової влади, негативно впливаючи на її авторитет. Корупція спричиняє соціальне розшарування, викликаючи гострі негативні реакції в суспільстві стосовно професійної спільноти суддів.

Водночас, не існує уніфікованих підходів до визначення корупції у судовій владі (судової корупції), стандартизованого розуміння її проявів. У свідомості переважної більшості громадян судова корупція асоціюється з наданням та отриманням суддями хабарів. У такому сенсі вона жодним чином не відрізняється від корупції у державному секторі. Проте, середовище здійснення правосуддя, статус і роль судді, системні зв'язки судової влади зумовлюють множинність її проявів і специфікують її.

Як зазначено у Висновку КРЕС № 21, «слід розуміти корупцію в більш широкому сенсі. Причиною цього є той факт, що суддя виконує дуже важливу роль, виступаючи як незалежний і об'єктивний арбітр у справах, що розглядає його суд. ...судова корупція включає нечесну, шахрайську або неетичну поведінку судді з метою отримання особистої вигоди або вигоди для третіх осіб» [5].

У вітчизняних наукових джерелах присутні спроби дати визначення судовій корупції. Наприклад, С. Гладій один із перших у своєму дисертаційному дослідженні звернувся до проблеми корупції в судовій системі як чиннику делегітимації судової влади. Він запропонував визначати корупцію у судовій владі «як використання суддями та посадовими особами, що здійснюють адміністративне управління судовими органами статусу, своїх організаційних та владних повноважень, всупереч встановленим Конституцією України та законодавством норм їх функціонування» [6, с.156]. Він також звернув увагу на те, що судова корупція носить специфічний характер, оскільки у випадку одержання неправомірної вигоди в обмін на використання своїх владних повноважень суддя виносить рішення або вирок від імені держави та фактично корупціонер таким чином прикривається нормою права [7, с. 156].

Своєю чергою А. Ребриш, яка досліджувала організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України, зазначає, що корупція в судовій системі – це соціальне явище, яке охоплює сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням носіями судової влади, посадови-

ми особами органів, утворюючих інфраструктуру судової влади, та іншими особами, які є суб'єктами потенційних корупційних практик у судовій системі України, і яке спрямоване на задоволення інтересів особистих або третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Як і С. Гладій, дослідниця вказує на таких особливих ознаках судової корупції як системність, латентність і корпоративність [8, с. 26, 187].

Як слідує з наведеного, вітчизняні науковці у своїх визначеннях намагаються акцентувати увагу на суб'єктах судової корупції, до яких належать не лише судді, а й інші особи, які є носіями функцій, що входять до механізму реалізації судової влади. І це, на нашу думку, є безспірним.

У аспекті зазначеного варто звернутися до змісту Резолюції 2098 (2016) Парламентської асамблеї Ради Європи «Судова корупція: нагальна потреба у провадженні пропозицій Асамблеї». В ній ПАРЕ підкреслює, що «судова корупція має комплексний характер, включаючи випадки, пов'язані як з конкретними справами, так і зі службовою діяльністю в цілому» [9]. Тож варто цю рису також віднести до специфічних ознак судової корупції.

Водночас варто звернути увагу, що наведені вище визначення судової корупції вітчизняних вчених містять вказівку на «використання ...повноважень всупереч нормам» або «неправомірне використання повноважень». Однак, зауважимо, що прояви судової корупції є множинними і в судовій практиці непоодинокими є випадки, коли, наприклад, суддя отримує вигоду за ухвалення, як раз, законного та обґрунтованого рішення, тобто, правомірно діючи відповідно до вимог чинного законодавства, використовуючи ситуацію для отримання «неправомірних благ».

Маємо зауважити, що намагання дати чітке визначення того чи іншого феномену завжди супроводжуватиметься звуженням його сутності. Прагнення до чіткості дефініцій традиційно притаманне вітчизняній юридичній науці. Водночас західна наука є праксеологічно орієнтованою, не приділяючи стільки значення чіткості термінів. Увага переважно зосереджується на причинах судової корупції, її типових проявах, наслідках, заходах протидії та боротьби.

Судова корупція охоплює різні рівні судів і переслідує різні цілі: від банального бажання прискорити чи навпаки затягнути судовий процес до винесення незаконного рішення. В останніх дослідженнях судової корупції як системного явища виділяють такі типи корупції:

- 1) хабарництво;
- 2) необґрунтований політичний вплив на результат чи політичне втручання в судовий процес;
- 3) вимагання;

4) неправомірне використання державних засобів і ресурсів [10].

Як зазначено у першоджерелі, найбільш розповсюдженими у судовій владі різних держав є перші два типи – хабарництво та необґрунтований політичний вплив на результат чи політичне втручання в судовий процес [11].

Однак, для легітимності судової влади усі типи судової корупції однаково шкідливі. Незалежно від того, чи йдеться про хабар судді, чи вимагання судовим клерком винагороди за вчинення сприятливої для учасника провадження дії, прояви корупційної поведінки підбивають довіру до суду як інституції, запускаючи механізм делегітимації судової влади. Люди зневірюються в ефективності судового захисту, шукаючи альтернативні шляхи вирішення конфлікту (не завжди законні), що призводить до зниження попиту на судові послуги. Крім того, під ударом – фундаментальний принцип функціонування судової влади – незалежність, яка перебуває у тісному зв'язку з принципом безсторонності суду. Адже в очах як учасників судового процесу, так і стороннього спостерігача, будь-які прояви корупційної поведінки ставлять під сумнів незалежність судді у прийнятті рішення.

За останніми результатами соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова на початку 2023 року, баланс довіри-недовіри громадян до судів (судової системи в цілому) становить -34,1%. Більший рівень суспільної недовіри мають лише державний апарат (чиновники; -38,4) та політичні партії (-41,6). При цьому більшість опитаних оцінюють рівень корумпованості української влади загалом як один із найвищих із середнім балом 6,8 за шкалою від 1 до 10 [12].

Комплексно аналізуючи вказані показники, є підстави припустити, що суспільне сприйняття судової системи як такої, що схильна до корупції, є переважною причиною високого рівня суспільної недовіри до неї. Водночас, якщо порівнювати довіру до судової влади в контексті впливу на її рівень корупційного чинника з іншими державними інституціями, то очевидним є, що довіра/недовіра до судової влади є відображенням загальних настроїв, що панують у суспільстві, та частиною загальних трендів.

Крім того, слід пам'ятати, що довіра до суду є складним, комплексним явищем, яке залежить від багатьох компонентів і чинників. У науковій літературі відзначається, що суспільна довіра до судової влади як конститутивна складова сучасного розуміння її легітимності передбачає наявність трьох складових:

довіру з боку держави, яка визнає винятковість повноважень судової влади, її необмежену юрисдикцію, оголошуючи поза законом діяльність особливих або надзвичайних судів, а також незалежність та самостійність судової влади як

рівної та непідконтрольної законодавчій і виконавчій владі;

довіру з боку суспільства, яка формується на системному рівні та проявляється у переконанні в справедливості судової процедури, механізмах функціонування інститутів судової системи, а також визнанні та готовності підкоритися владним приписам суду, добровільно та сумлінно виконуючи його рішення;

довіру з боку судової системи, ключовим моментом якої є усвідомлення значимості представниками судової влади ввіреної їм функції, соціальної ролі їх професії, їх готовність підкоритися необхідним обмеженням та вимогам, зумовленим реалізацією механізмів соціального контролю за судовою владою [4].

Інтерпретуючи наведене для цілей нашої публікації, слід зазначити, що кожна із цих складових передбачає, відповідно, різні дії різних суб'єктів у напрямку протидії судовій корупції, що одночасно досягатиме більш глобальної мети в контексті легітимації судової влади – формування та укріплення довіри як її фундаменту.

Так, держава повинна забезпечити якісну законодавчу базу як у сфері організації та функціонування судової влади, так і у сфері протидії корупції, послідовно впроваджуючи систему відповідних умов, пересторог, превенцій, гарантій і відповідальності, що виражаються у заходах як організаційного, так і функціонального характеру.

Суспільство на рівні окремих громадян повинно протистояти спокусам і не вдаватися до корупційних практик, намагаючись вплинути на суд. На інституційному ж рівні повинні формуватися політика антитолерування судової корупції, підвищуватися загальний рівень правосвідомості населення та його правової культури.

І, звісно, суддівський корпус, посадові особи органів судової влади, усі, хто так чи інакше задіяний у механізмі реалізації судової влади, повинні бути свідомими своєї ролі у забезпеченні авторитету правосуддя, дотримуватися етичних норм, демонструючи свою добросовісність, уникати будь-яких корупційних проявів і реагувати на них, якщо такі мають місце з боку колег, займаючи проактивну позицію у протидії всім типам судової корупцією.

Висновки. Судова корупція є серйозним викликом і загрозою для судової влади, підбиваючи суспільну довіру до неї та загрожуючи її легітимності. Відзначаючись специфікою та характером особливої небезпеки для сталого функціонування держави, судова корупція має безліч проявів (хабарництво, вимагання, кумівство тощо) і причин (структурних, економічних, політичних, соціальних, особистих). Тому всі дослідники солідарні у питанні необхідності послідовної та комплексної політики протидії та боротьби з судовою корупцією. В її реалізації повинні бути

здіяні всі три ключові суб'єкти: держава, суспільство та судова система, від дій яких залежить легітимність судової влади в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://www.google.com.ua/webhp?hl=ru> (дата звернення 19.01.2024).
2. Yudhoyono S. The democratic instinct in the 21st century. *Journal of Democracy*. 2010. Vol. 21. № 3. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2012/01/Yudhoyono-21-3.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
3. Кузнєцов С. Процес легітимації державної влади в Україні в умовах сучасних демократичних трансформацій: дис. ... канд. політ. наук. О., 2008. 203с.
4. Хотинська-Нор О.З. Легітимність як форма комунікації судової системи з громадянським суспільством. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 120-29.
5. Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи «Про запобігання корупції серед суддів». URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf (дата звернення 19.01.2024). (дата звернення 19.01.2024).
6. Резолюція 1703 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Корупція в судовій системі». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1044_rez_1703.htm
7. Гладій С.В. Легітимність судової влади: дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2015. 207 с.
8. Ребриш А.С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України: монографія. Харків: Право, 2021. 194 с.
9. Резолюція 2098 (2016) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Судова корупція: нагальна потреба у проведенні пропозицій Асамблеї». URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2207_rez_2098_\(2016\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2207_rez_2098_(2016).htm) (дата звернення 19.01.2024).
10. Khotynska-Nor O. Judicial Transparency: Towards Sustainable Development in Post-Soviet Civil Society. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. No 2 (No 14). P. 83-95. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.2-n000212
11. International Bar Association, The Basel Institute on Governance. Judicial Integrity Initiative: Judicial Systems and Corruption. (2016). URL: https://www.baselgovernance.org/sites/default/files/2019-01/the_judicial_integrity_initiative_may_2016_full.pdf (дата звернення 19.01.2024).
12. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий-березень 2023 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення 19.01.2024).